

GRZEGORZ ŚLUSARZ¹

RECENZJA MONOGRAFII NAUKOWEJ „AGROEKONOMIA W WARUNKACH RYNKOWYCH. PROBLEMY I WYZWANIA”²

Rolnictwo i obszary wiejskie ze względu na swoją specyfikę nie nadążają za dynamiką uwarunkowań zewnętrznych determinowanych globalizacją i postępującą integracją. Ekonomia ciągle poszukuje kryteriów obiektywnej oceny roli rolnictwa w całokształcie gospodarki. Stąd też przed agroekonomią pojawiają się kolejne wielkie wyzwania związane z poszukiwaniem nowych paradygmatów wyjaśniających mechanizmy zachodzących procesów w dynamicznie zmieniającym się środowisku. Dostarczają one narzędzi umożliwiających obiektywną ocenę wkładu rolnictwa w całokształt procesów gospodarczych oraz instrumentów pozwalających stymulować procesy rozwoju w rolnictwie i na obszarach wiejskich, tak aby ograniczać ryzyko ich marginalizacji i zapewniać realizację podstawowej funkcji rolnictwa związanej z zaspokajaniem potrzeby wyżywienia. Recenzowana monografia stanowi ważny przyczynek do tych poszukiwań.

Jest to obszerna, liczące 398 stron opracowanie, podejmujące ważną i aktualną problematykę związaną z agroekonomią w warunkach globalizacji i nasilających się procesów integracji. Jego niewątpliwym walorem są zamieszczone w nim prace przedstawicieli liczących się w kraju środowisk naukowych, które przekazane zostały przez Autorów jako wyraz uznania dla Pana Profesora Andrzeja Czyżewskiego, jednego z niekwestionowanych liderów rozwoju agroekonomii w Polsce, mającego również olbrzymi wkład w rozwój młodej kadry naukowej nie tylko w macierzystej uczelni, ale także w kraju. Jubileusz 40-lecia Jego pracy naukowej jest jedną z głównych przyczyn powstania tego tomu, a dodatkową – jubileusz dziesięciolecia kierowanej przez Niego Katedry Makroekonomii i Gospodarki Żywnościowej.

¹ Autor jest pracownikiem naukowym Uniwersytetu Rzeszowskiego (e-mail: gslusarz@univ.rzeszow.pl).

² Pod redakcją A. Grzelaka i A. Sapy. Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań 2010, s. 398.

Opracowanie składa się z liczącego 4 strony *Wstępu* oraz trzech integralnych części zatytułowanych odpowiednio: *Agronomia w warunkach globalizacji i integracji* – część pierwsza, *Obszary wiejskie dziś i jutro* – część druga, *Problemy i wyzwania w zakresie rolnictwa* – część trzecia. Zawiera łącznie 24 artykuły. Tytuły poszczególnych części są spójne z tytułem dzieła.

Część pierwsza *Agronomia w warunkach globalizacji i integracji* składa się z ośmiu artykułów, w których autorzy odnoszą się do: problemów i wyzwań związanych z przesłankami nowej ekonomii agrarnej (J.S. Zegar); konsekwencji negatywnych skutków globalizacji i wpływu globalnego kryzysu na rozwój agrobiznesu (S. Kowalczyk); roli i kierunków zmian polityki rolnej oraz skuteczności wykorzystywania jej instrumentów (M. Adamowicz, J. Wilkin, P. Kułyk, J. Kur); liberalizacji światowego handlu żywnością (A. Poczta-Wajda, A. Sapa); wpływu integracji na spójność gospodarczą i społeczną (D. Czykier-Wierzba); konsekwencji zmian klimatycznych dla rozwoju rolnictwa (A. Grzelak, S. Stępień). Różnorodność zaprezentowanej tu i w pozostałych częściach problematyki odzwierciedla złożoność współczesnej agroeconomii.

Z lektury tej części opracowania wynikają ważne konstatacje. Na przykład, że rolnictwo mimo podobieństw do innych działów gospodarki zachowuje swoją specyfikę i znacznie większą, swoistą wrażliwość (ułomność) w stosunku do mechanizmów rynkowych, co stanowi ważne wyzwanie zarówno dla nauk ekonomicznych, jak i polityki państwa (J. Wilkin). Poza tym, że nowe czasy to nowe problemy i wyzwania, które uzasadniają potrzebę sformułowania nowej teorii ekonomii agrarnej, teorii, która w przeciwieństwie do modelu rolnictwa industrialnego (opartego na racjonalności ekonomicznej) w większym stopniu pozwoli uwzględnić pozażywnościowe funkcje rolnictwa. Globalizacja tworzy presję na przeskok do rozwiniętego modelu rolnictwa industrialnego, a to znów będzie rodzic nie tylko ogromne problemy społeczne, ale także ekologiczne. Aby temu przeciwdziałać, należy zdecydowanie odrzucić, zdawałoby się, jedyny słuszny model, sprowadzający się do skutecznego poruszania się po ścieżce rozwoju wyznaczonej przez kraje wyżej rozwinięte (J.S. Zegar). Okazuje się także, że kryzys uzewnętrznił niedostatki współczesnej gospodarki światowej, w tym procesy globalizacji, i uwidocznili potrzebę podjęcia określonych działań zapobiegawczych i naprawczych zarówno w mechanizmach realnych, jak i regulacyjnych. Szok wywołany obecnym kryzysem, mimo że duży, jednak nie skłonił głównych mocarstw i ośrodków władzy do wspólnego wysiłku na rzecz dalekowszocznego postrzegania i rozwiązywania problemów. Podejmowane międzynarodowe działania mają głównie charakter deklaracji. Brakuje strategii wspólnych działań na rzecz rozwiązywania głównych problemów (S. Kowalczyk). Z omawianego tekstu wynika także, że dostęp do środków unijnych wymaga wiedzy pozwalającej wykorzystać je racjonalnie nie tylko w sensie ich pozyskiwania, ale i ostatecznego uzyskania zaplanowanych rezultatów. Szeroka interwencja wymaga znajomości metod oceny jej skuteczności. Jest ona szczególnie trudna w odniesieniu do wspólnej polityki rolnej, która związana jest z efektami wewnętrznymi i zewnętrznymi (M. Adamowicz). Jeśli chodzi o poprawę

spójności gospodarczej i społecznej, to nie może być ona budowana na ciągłym zasilaniu z budżetu UE. Obecne zwiększone okresowe zasilanie należy wykorzystać do tworzenia trwałych zrębów gospodarki, mającej zdolność do kształtowania takiej spójności. Natomiast pomimo braku postępów w negocjacjach nad liberalizacją handlu produktami rolniczymi w ramach WTO w państwach odgrywających wiodącą rolę w światowej produkcji handlu żywnością obserwuje się zmiany w strukturze wsparcia, zgodne z ustaleniami WTO.

Część druga recenzowanego tomu, składająca się z siedmiu artykułów, poświęcona jest teraźniejszości i przyszłości obszarów wiejskich. Skoncentrowano się w niej na: problematyce związanej z potrzebą modernizacji wsi polskiej i dylematami z tym związanymi (M. Słodowa-Hełpa); ocenie kierunków rozwoju obszarów wiejskich w świetle polityki i instrumentów wsparcia tego rozwoju (A.P. Wiatrak); instytucjonalnym wsparciu rozwoju (Z. Szalczyk); efektywności wykorzystania instrumentów wsparcia (W. Czernasty, P. Mikołajczak); konsekwencjach przeobrażeń struktury demograficznej ludności wsi w Polsce (M. Chromińska); znaczeniu więzi społecznej w aktywizacji społeczności lokalnej (K. Pająk); uwarunkowaniach kształtowania się cech zbiorowości wiejskiej związanych z nastawieniem do rzeczywistości (biernym, aktywnym) i umiejętności odnajdywania się w niej (G. Krzyminiewska).

Z rozważań Autorów wynikają ważne wnioski, które warto podkreślić. Przede wszystkim, że skuteczne rozwiązywanie problemów rolnictwa i obszarów wiejskich wymaga wnikliwego, kompleksowego, interdyscyplinarnego spojrzenia z perspektywy przeszłości, teraźniejszości i przyszłości. Warunkuje to poprawność diagnozy i w konsekwencji podejmowanie skutecznych działań, wpisujących wieś polską, z całą jej specyfiką, w rzeczywistość współczesnego rozwoju determinowanego globalizacją i rosnącą konkurencją innowacyjnej gospodarki (M. Słodowa-Hełpa). Poza tym, że instrumenty wspólnej polityki rolnej i polityki regionalnej odgrywają istotną rolę w rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich. W ich wykorzystaniu nie należy spodziewać się szybkich zmian w krótkim okresie, co wymaga właściwej bieżącej ich alokacji uwzględniającej skutki w długiej perspektywie czasowej (A.P. Wiatrak). Wiedząc, że struktury demograficzne odzwierciedlają procesy ekonomiczne, społeczne i polityczne, należy stwierdzić, że jednym z największych zagrożeń dla rozwoju nie tylko obszarów wiejskich jest proces starzenia się ludności (M. Chromińska). Wiadomo także, że cechą charakterystyczną człowieka jest społeczny charakter jego natury, natomiast więź społeczna szczególnego znaczenia nabiera w społecznościach lokalnych. Jest ona podstawą aktywności społecznej, źródłem dynamiki rozwoju, podstawą uzyskiwania efektów synergicznych. Więź społeczna stanowi wiec trwały element współczesnego demokratycznego państwa (K. Pająk). Niesłuchanie ważne są także kwestie ekonomiczne, gdyż główne cechy związane z pozytywnym nastawieniem do rzeczywistości, umiejętnością odnajdywania się w sferze życia społecznego i gospodarczego konstytuuje kultura ekonomiczna. Może ona sprzyjać rozwojowi społeczno-ekonomicznemu, ale także petryfikować zastane

struktury, czy wręcz uniemożliwić zmiany. Ważne jest zatem, aby w rozważaniach nad rozwojem społeczno-gospodarczym rozpatrywać kwestie ekonomiczne z towarzyszącymi im problemami społecznymi (G. Krzyminiewska).

Część trzecią tworzy najwięcej, bo aż dziewięć artykułów. Poświęcone są one problemom i wyzwaniom w zakresie rolnictwa. Skoncentrowano się tu przede wszystkim na kwestiach dotyczących: zarządzania wiedzą w rolnictwie (S. Sokołowska, A. Bisaga); efektywności, cen i dochodów producentów rolnych (W. Rembisz, L. Goraj, M. Podstawka); znaczenia renty gruntowej dla rozwoju rolnictwa zrównoważonego (B. Czyżewski, A. Matuszczak); wykorzystania gruntów rolnych, w tym znaczenia dzierżawy (S. Urban, A. Majchrzak, K. Smędzik); znaczenia gospodarstw osób prawnych i gospodarstw drobnotowarowych i ich problemów (W. Poczta, W. Musiał).

Ważniejsze wnioski, wynikające z tej części opracowania, dotyczą szerokiego spektrum zagadnień. Okazuje się na przykład, że matryca instytucjonalna II WPR, wynikająca z zasad tej polityki, stanowi potencjał instytucjonalny, który w określonych warunkach ulega konwersji w kapitał instytucjonalny, ten zaś może stanowić źródło kapitału ludzkiego i społecznego (S. Sokołowska, A. Bisaga). Poza tym, że kosztowy efekt wzrostu cen czynników wytwórczych może być neutralizowany poprawą efektywności (spadkiem nakładochłonności). W praktyce jest to trudne, czasem wręcz niemożliwe do osiągnięcia ze względu na wysokie wymagania co do poprawy tempa wzrostu tej efektywności. Gdy ten warunek nie zostanie spełniony, to efekt kosztowy musi być kompensowany przez zmniejszenie dochodów producentów rolnych (W. Rembisz). Widać też, że wyraźnie rosną koszty wytworzenia jednostki wartości produkcji i równocześnie zwiększa się udział dopłat kierowanych kanałami pozarynkowymi w tworzeniu dochodu z gospodarstwa. Rośnie zatem uzależnienie ekonomiki gospodarstw i ich sytuacji dochodowej od środków transferowanych do nich kanałami pozarynkowymi (L. Goraj). W ostatnich latach obserwuje się także niewielkie zmiany w strukturze użytków rolnych, a jednocześnie na coraz większej powierzchni użytków rolnych nie prowadzi się działalności produkcyjnej. Jednym ze sposobów lepszego wykorzystywania przestrzeni produkcyjnej jest dzierżawa gruntów (S. Urban). Można też stwierdzić, że proces koncentracji związany z funkcjonowaniem gospodarstw osób prawnych jest niezaprzeczalnym faktem w „nowych i starych” krajach członkowskich UE. Gospodarstwa te, funkcjonujące głównie na zasadach przedsiębiorstwa kapitalistycznego, poprzez koncentrację ziemi i produkcji wpisują się w wyzwania globalnego rynku i rosnącej konkurencji. Równocześnie jednak nie wpisują się one w preferowany model gospodarstwa rodzinnego, a także poprzez dużą koncentrację stanowią potencjalne zagrożenie dla realizacji zrównoważenia ekologicznego (W. Poczta). Okazuje się, że o kształcie polskiego rolnictwa będą decydowały w coraz większym stopniu uwarunkowania o charakterze globalnym oraz ewolucja jego wsparcia w ramach WPR. Jednak wynik konfrontacji gospodarstw z tymi zewnętrznymi uwarunkowaniami w dużym stopniu będzie zależał od umiejętności sprostania wyzwaniom związanym z potrzebą zmian mentalności rolników, ograniczeniem atrakcyjności socjalnej „bycia rolnikiem”, przyspieszeniem pozytywnych zmian

w zakresie gospodarki ziemią, a także koniecznością sprostania zewnętrznej konkurencji ze strony dużych i efektywnych producentów rolnych UE-15 (W. Musiał).

Powyższe konstatacje potwierdzają wielowątkowość prezentowanego opracowania. Stanowią zachętę do szczegółowego zapoznania się z nim. Tak jak w przypadku większości prac naukowych, także recenzowana praca ma słabsze strony, których źródłem jest przede wszystkim duża różnorodność wątków badawczych przy niekiedy zbyt mało wnikliwym podejściu do analizowanych zagadnień. Biorąc pod uwagę jubileuszowy charakter opracowania, pozwalam sobie pominąć uwagi krytyczne, które mają charakter dyskusyjny i nie umniejszają wartości ocenianego dzieła.

Na zakończenie pragnę podkreślić, że oceniana praca jako całość ma bardzo duży walor poznawczy. Stanowi wartościowe, z punktu widzenia przekazanej wiedzy i naukowego sposobu jej interpretacji, opracowanie naukowe, oparte na wielu różnorodnych źródłach materiału empirycznego oraz bogatej literaturze i w większości przypadków na bogatym doświadczeniu Autorów. Jej wydanie z pewnością wzbogaci literaturę ekonomiczno-rolniczą poświęconą problemom i wyzwaniom rolnictwa i obszarów wiejskich w warunkach globalizacji i rozwijającej się integracji.